

ДОГОВІР НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ ЯК ФОРМА ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ УЧАСНИКІВ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CONTRACT FOR PERFORMING RESEARCH WORKS AS A FORM OF CONSOLIDATING THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF VENTURE INVESTMENT PARTICIPANTS INTO INNOVATION ACTIVITY

Кухарев О.Є., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена виявленню особливостей договору на виконання науково-дослідних робіт як форми закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності. Обґрунтовано, що договір на виконання науково-дослідних робіт має подвійну правову природу.

По-перше, такий договір опосередковує науково-дослідну діяльність, виступаючи при цьому різновидом договорів про виконання робіт.

По-друге, договір на виконання науково-дослідних робіт є формою закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності, тобто належить до інвестиційних договорів. Отже, замовник за цим договором матиме правовий статус інвестора, а виконавець – реципієнта інвестицій.

Досліджуваний договір має особливий предмет – наукову діяльність, тобто інтелектуальну творчість, спрямовану на одержання і використання нових знань, що втілюється у фундаментальні чи прикладні наукові дослідження. Визначальною ознакою договору на виконання науково-дослідних робіт є його алеаторний характер, який виявляється в тому, що виконавець (реципієнт інвестицій) не може гарантувати настання того результату, на який розраховує замовник (інвестор) у момент укладення договору. Більш того, законом прямо визначені наслідки неможливості досягнення такого результату.

Ціна договору на виконання науково-дослідних робіт як форми закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності з економічної точки зору є інвестицією. Причому ціна договору не еквівалентна результату виконаних робіт, що зумовлено алеаторним характером цього договору.

Особливий предмет договору на виконання науково-дослідних робіт зумовлює таку ознаку, як конфіденційність відомостей про договір, що може поширюватися на хід виконання робіт, одержані результати, а також на відносини, що виникають після завершення робіт.

Ключові слова: договір, науково-дослідні роботи, інвестиції, інвестиційний договір, венчурне інвестування, інвестиційна діяльність, інноваційна діяльність.

The article is focused on identifying specific features of the contract for performing research works as a form of consolidating the rights and obligations of venture investment participants into innovation activity. It has been substantiated that the contract for performing research works has a dual legal nature.

First of all, such a contract mediates research activities by acting as a type of contracts on performing works.

Secondly, the contract for performing research works is a form of consolidating the rights and obligations of venture investment participants into innovation activity, that is, it belongs to investment contracts. Therefore, the consumer will have the legal status of an investor under this contract, and the contractor will have the legal status of an investment recipient.

The studied contract has a special subject matter – scientific activity, that is, intellectual creativity aimed at obtaining and using new knowledge, which is expressed in fundamental or applied scientific research. The characteristic feature of the contract for performing research works is its aleatory nature, which is manifested in the fact that the contractor (investment recipient) cannot guarantee the occurrence of the result that the consumer (investor) expects at the time of the contract's conclusion. Moreover, the law directly defines the consequences of the impossibility of achieving such a result.

The contract price for performing research works as a form of consolidating the rights and obligations of venture investment participants into innovation activity is an investment from economic point of view. Moreover, the contract price is not equivalent to the result of the work performed, which is due to the aleatory nature of this contract.

The special subject matter of the contract for performing research works determines such a feature as the confidentiality of information about the contract, which may be extended to the progress of performing the works, the obtained results, as well as to the relations arising after the completion of the works.

Key words: contract, research and development, investments, investment contract, venture investment, investment activity, innovation activity.

Постановка проблеми. Основою науково-технічного прогресу є наука, без якої неможливий розвиток національної економіки. Наслідки процесу реформування науки в Україні поки що не дозволяють констатувати провідну роль наукового фактора в економічному зростанні країни. Одним з найбільш ефективних шляхів збереження та примноження наукового потенціалу має стати інтеграція результатів науково-дослідних робіт у виробництво.

Економічне зростання країни залежить від ставлення до науки, від рівня її фінансування і від ступеня впровадження наукової діяльності в життєдіяльність суспільства, держави, бізнесу. Водночас розробка нових технологій потребує значного фінансування, що пов'язано із залученням коштів інвесторів у вказані об'єкти інвестування.

Відповідні інвестиційні продукти отримали назву «корпоративного венчурного капіталу».

Актуальність дослідження венчурного інвестування інноваційної діяльності зумовлена необхідністю виявлення дієвих механізмів цивільно-правового регулювання залучення приватних венчурних інвестицій в інноваційну сферу України з метою прискорення комерціалізації інновацій як важливого напрямку розвитку економічного сектора держави. При цьому формою закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності є договір на виконання науково-дослідних робіт. Саме у ньому, зважаючи на закріплені у ст. 627 ЦК України принцип свободи договору, деталізуються особливості здійснення інвестування у сфері інноваційної діяльності.

Стан дослідження проблеми. Договір про виконання науково-дослідних робіт не розглядався у правовій доктрині як різновид інвестиційного договору. У фокусі уваги сучасних дослідників перебували переважно питання, пов'язані із загальною характеристикою договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт [1, с. 215–233], з'ясуванням спеціальних ознак цих договірних конструкцій [2], виявленням підстав виникнення договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт [3], а також відповідальністю сторін за порушення умов окресленого договору [4].

Окремо слід назвати дисертаційне дослідження Ю. М. Жорнокуя «Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект)», 2003 р., в якому в межах розділу розглядалися договори у сфері венчурного підприємництва, до яких автор відносив і договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. На підставі встановлених ознак, такий договір був охарактеризований як договір інвестиційного характеру, що посідає самостійне місце в системі зобов'язального права [5].

Водночас нез'ясованою залишається ціла низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із динамікою договірних зобов'язань, спрямованого на виконання науково-дослідних робіт, у контексті венчурного інвестування інноваційної діяльності, що вимагає ретельного наукового аналізу відповідних правовідносин.

Метою даної статті є виявлення особливостей договору на виконання науково-дослідних робіт як форми закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. За змістом ст. 892 ЦК України за договором на виконання науково-дослідних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її.

Договір на виконання науково-дослідних робіт може охоплювати як весь цикл проведення наукових досліджень, так і окремі його етапи. Такий договір має творчий характер.

Слід наголосити, що крім ЦК України, дана форма договірних зв'язків регулюється також ст. 331 ГК України та стосується договору на створення і передачу науково-технічної продукції. Проте, як наголошується в юридичній літературі, законодавець у цьому випадку мав на увазі опосередкування суспільних відносин з виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт [6, с. 451]. Так, згідно зі ст. 331 ГК України за договором на створення і передачу науково-технічної продукції одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх.

Природа цих договірних відносин пояснюється законодавцем структурним розміщенням відповідної норми у главі 34 ГК України «Правове регулювання інноваційної діяльності», під якою розуміється діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Хоча у правовій доктрині пропонується скасувати ст. 331 ГК України з метою усунення дублювання положень щодо договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт у ЦК України та ГК України [1, с. 225].

Ю. М. Жорнокуй характеризує венчурне інвестування інноваційної діяльності як вид підприємництва, заснований на наявності здібності підприємця акумулювати з різ-

них джерел інвестиції, який орієнтований на практичне використання технічних і технологічних нововведень, що оцінюються як високорентабельні, спрямований як на завершення науково-технічних проєктів, що не випробувані на практиці, так і на удосконалення вже існуючих з метою здійснення прав інтелектуальної власності та отримання прибутку і (або) іншого ефекту (преваг) [7, с. 224, 225]. Важливо врахувати, що венчурне інвестування пов'язане з розміщенням коштів у проєкти, реалізація яких зумовлена *підвищеним ризиком* неотримання доходів за інвестиціями. Тобто визначальною рисою такого виду інвестування є підвищений ризик, який несе інвестор.

При цьому за приписом ст. 9 Закону України «Про інвестиційну діяльність» договір є основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності.

У широкому розумінні термін «інвестиційний договір» розглядається як договір, що укладається між інвестором, іншими учасниками інвестування та спрямовується на реалізацію будь-яких видів і форм інвестицій задля одержання прибутку або досягнення соціального ефекту [8, с. 177].

Своєю чергою інноваційна діяльність визначається як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг (ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»). Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Основними об'єктами інтелектуальної власності, що становлять вихідний матеріал для інноваційної діяльності, виступають об'єкти промислової власності (винаходи, виробничі зразки, ноу-хау, технології). Саме вони становлять особливий інтерес для інноваційної діяльності, оскільки головним змістом останньої є діяльність з довготривалого і ризикового впровадження об'єкта інтелектуальної діяльності в певний об'єкт виробничої сфери, а також використання його з метою отримання прибутку і досягнення соціального ефекту. Характерною рисою названих об'єктів промислової власності є те, що вони – результат розумової діяльності людини, тобто вважаються продуктом її інтелектуальної діяльності.

Ураховуючи предмет і правову мету, договір на виконання науково-дослідних робіт є підстави розглядати як форму закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Так, предметом досліджуваного договору є проведення наукових досліджень. У ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» виокремлено прикладні та фундаментальні наукові дослідження. Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань. Своєю чергою фундаментальні наукові дослідження визначаються як теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розви-

тку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки.

Отже, предметом договору на виконання науково-дослідних робіт є *наукова діяльність*, тобто інтелектуальна творчість, спрямована на одержання і використання нових знань, що втілюється у фундаментальні чи прикладні наукові дослідження. З цього приводу А. О. Кодинець зазначив, що предмет договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт має комплексний характер та охоплює юридичний аспект – діяльність виконавця по проведенню наукових досліджень, та матеріальний аспект – одержані у процесі їх проведення наукові результати [6, с. 462].

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути, серед іншого, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності і майнові права. Такий підхід законодавця узгоджується з викладеним вище предметом договору на виконання науково-дослідних робіт.

Крім того, інвестиціями є не лише кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів), рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності), а й майнові права інтелектуальної власності, а також сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»).

Договір на виконання науково-дослідних робіт має алеаторний (ризиковий) характер, що є його визначальною ознакою. Такий висновок зумовлений не лише сутністю наукової діяльності, а й змістом ст. 899 ЦК України, в якій визначені наслідки неможливості досягнення результату. Так, якщо в ході науково-дослідних робіт виявляється неможливість досягнення результату внаслідок обставин, що не залежать від виконавця, замовник зобов'язаний оплатити роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати, але не вище відповідної частини ціни робіт, визначеної договором. При цьому в разі неможливості досягнення певного результату виконавець повинен довести це теоретично та експериментально і негайно сповістити про це замовника. Важливо врахувати, що правило ст. 899 ЦК України не повинно спростовувати принципу *res sunt servanda*, згідно з яким кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і має добросовісно виконуватись.

Причому неможливість досягнення результату договору на виконання науково-дослідних робіт може носити як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, тобто залежати або не залежати від волі сторін. Особливими підставами неможливості досягнення результату в окресленому договорі є отримання негативного результату та виявлення недоцільності продовження робіт. Негативний результат – це результат, що не відповідає очікуванню. Можливість отримання негативного результату пов'язана з гіпотетичним, вірогідним характером наукових досліджень. Негативний результат виникає з об'єктивних причин і може виражатися у відсутності закономірностей у розвитку природи, суспільства, людини, що є об'єктом пошуку, або у встановленні факту неможливості використання отриманого результату у практичній сфері (що було предметом дослідження) у зв'язку з негативними наслідками [9, с. 320, 321].

За договором на виконання науково-дослідних робіт виконавець, як правило, не може залучати до виконання договору третю особу, якщо це прямо не передбачено в самому договорі. Це зумовлено тим, що проведення дослідження доручається певній фізичній особі з огляду на її кваліфікацію, рівень знань, особистих якостей або ж юридичній особі з урахуванням ділової репутації. Виконавець має правову можливість залучати до виконання

науково-дослідних робіт інших осіб, утім лише за згодою замовника. Така згода оформлюється шляхом відповідного застереження у договорі.

Ураховуючи, що окреслений договір опосередковує венчурне інвестування інноваційної діяльності, сторони – замовник та виконавець, мають ще й правовий статус інвестора та реципієнта інвестицій відповідно.

Виконавцем (реципієнтом інвестицій) може виступати будь-яка особа, що має необхідну кваліфікацію і професійні навички. Якщо ж результат роботи містить елементи унікальності, новизни, технічної творчості, то йдеться про такі самостійні об'єкти цивільних прав як результат інтелектуальної діяльності у вигляді відкриття, винаходу тощо.

Якщо розглядати договір на виконання науково-дослідних робіт як різновид інвестиційних договорів, то ціна договору з економічної точки зору є інвестицією. Причому ціна договору не еквівалентна результату виконаних робіт, на який розраховує замовник на момент укладення договору. Це пояснюється алеаторним характером договору, про що йшлося вище. З урахуванням специфіки договорів на виконання науково-дослідних робіт, ціна в них може встановлюватися двічі: орієнтовно – у момент укладення та остаточно – після виконання договору.

Самі роботи не можуть бути об'єктом правовідносин між замовником і підрядником. Тому об'єктом є саме результат роботи, а не процес. При цьому діяльність виконавця за договором на виконання науково-дослідних робіт спрямована на практичне використання технічних та технологічних нововведень, тобто фактично майнових прав інтелектуальної власності. І таке використання у підсумку позитивно відбивається на прибутку підприємства.

Крім того, слід назвати ще одну визначальну ознаку досліджуваного договору, зумовлену його специфічним предметом – конфіденційність відомостей про договір (ст. 895 ЦК України). Конфіденційна інформація передбачає правовий режим інформації з обмеженим доступом. У ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» міститься спеціальне застереження про те, що конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом. Сутність окресленої вище ознаки виражається у поєднанні таких складових:

- виконавець і замовник зобов'язані забезпечити конфіденційність договору (тобто відповідний обов'язок покладений на обидві сторони договору);
- конфіденційність стосується відомостей стосовно предмета договору, ходу його виконання, одержаних результатів;
- обсяг відомостей, що належать до конфіденційних, встановлюється договором, а тому сторони наділені правом розширити склад конфіденційної інформації;
- у договорі може встановлюватися відповідальність за порушення умови про конфіденційність певних відомостей.

Особливо гостро ознака конфіденційності договору на виконання науково-дослідних робіт виявляється у подальших наукових публікаціях виконавця відповідних робіт, який прагне у таких спосіб закріпити науковий пріоритет отриманих результатів. Через це конфіденційність договору може стосуватися і відносин, що виникають після завершення робіт. Невипадково змістом ст. 897 ЦК України на виконавця за договором на виконання науково-дослідних робіт покладений обов'язок утриматися від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних при виконанні робіт. Хоча у ч. 2 ст. 896 ЦК України закріплюється

право виконавця використовувати одержаний ним результат робіт також для себе, якщо інше не встановлене договором. Додатково договором може передбачатися право виконавця передавати результати робіт іншим особам.

Висновки. Договір на виконання науково-дослідних робіт має подвійну правову природу. По-перше, такий договір опосередковує науково-дослідну діяльність, виступаючи при цьому різновидом договорів про виконання робіт. По-друге, договір на виконання науково-дослідних робіт є формою закріплення прав та обов'язків учасників венчурного інвестування інноваційної діяльності, тобто належить до інвестиційних договорів. З цього слідує, що замовник за договором матиме правовий статус інвестора, а виконавець – реципієнта інвестицій.

Такий договір має особливий предмет – наукову діяльність, тобто інтелектуальну творчість, спрямовану на одержання і використання нових знань, що втілюється

у фундаментальні чи прикладні наукові дослідження. Визначальною ознакою досліджуваного договору є алеаторний характер, який виявляється в тому, що виконавець (реципієнт інвестицій) не може гарантувати настання того результату, на який розраховує замовник (інвестор) у момент укладення договору. Більш того, законом прямо визначені наслідки неможливості досягнення результату.

Ціна договору на виконання науково-дослідних робіт як різновиду інвестиційних договорів з економічної точки зору є інвестицією. Причому ціна договору не еквівалентна результату виконаних робіт, що зумовлено алеаторним характером цього договору.

Особливий предмет договору на виконання науково-дослідних робіт зумовлює таку ознаку, як конфіденційність відомостей про договір, що може поширюватися на хід виконання робіт, одержані результати, а також на відносини, що виникають після завершення робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оновлення договірних регулювань приватноправових відносин в Україні : монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.
2. Великанова М. М. Спеціальні ознаки договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт. *Нове українське право*. 2021. Вип. 2. С. 6–13.
3. Андрейцев В. В. Підстави виникнення договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1. С. 129–142.
4. Котенко О. М. Відповідальність сторін за порушення умов договору на виконання науково-дослідних робіт. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 100–103. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/20-1.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).
5. Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.
6. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
7. Правове забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні : монографія / С. В. Глібка, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвський та ін. ; за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 365 с.
8. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. Київ : Правова Єдність, 2009. 616 с.
9. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців). Т. 9. Ч. II: Побутовий підряд. Будівельний підряд. Підряд на ПП, НДР та ДКТР / В. І. Крат, Ю. В. Мица та ін. ; за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 328 с.